

**VREDNOVANJE SLIKOVNOG SADRŽAJA
U POVIJESNIM NOVINAMA NA PRIMJERU
JASTREBARSKIH NOVINA**

**THE APPRAISAL OF VISUAL MATERIAL
IN HISTORICAL NEWSPAPERS – A CASE STUDY
OF JASTREBARSKE NOVINE**

Tamara Štefanac

Nacionalna i sveučilišna knjižnica

tstefanac@nsk.hr

UDK / UDC: [005.922.52:004.932:77-
047.44]:070.19(497.521 Jastrebarsko)

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

<https://doi.org/10.30754/vbh.65.3.953>

Primljeno / Received: 15. 6. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 20. 9. 2022.

Sažetak

Cilj. Ciljevi rada jesu prikazati moguće postupke vrednovanja slikovnog sadržaja u novinama i razmotriti njegove načine opisa i preformatiranja u suvremenoj praksi baštinskih ustanova.

Metodologija. Istraživanje je provedeno na uzorku *Jastrebarskih novina* (1964.–1991.) i to kroz analizu povijesnog i suvremenog konteksta izlaženja i korištenja novina te kvantitativnu i kvalitativnu analizu sadržaja.

Rezultati. Slikovni prilozi u novinama i elementi njihovog grafičkog oblikovanja sadržajno su važni i često su neodjeljivi od tekstualnih priloga. Društveno-politički kontekst i propagandni diskurs slikovnih priloga u *Jastrebarskim novinama* od manjeg je značaja u odnosu na njihovu važnost kao izvora za bolje razumijevanje povijesti zavičaja i lokalne svakodnevice. Prilikom preformatiranja novina u kojima su slikovni prilozi vrednovani kao značajni, potrebno je uzeti u obzir njihove vizualne elemente.

Originalnost. Ovim radom potvrđena je nužnost vrednovanja pojedinačnog naslova novina u njihovom povijesnom i suvremenom kontekstu te iz aspekta slikovnog sadržaja. Također se preispituju odgovarajuće metode preformatiranja i zalaže se za induktivan i analitički pristup prilikom prenošenja svih oblika sadržaja na druge medije. Prema trenutnim spoznajama, ovaj rad prvi put donosi sadržajnu analizu slikovnih priloga utemeljenu u kontekstualnoj analizi lokalnih novina te prikazanu kroz prizmu politika vrednovanja i praksi preformatiranja slikovnog sadržaja.

Ključne riječi: digitalizacija; fotografija; *Jastrebarske novine*; mikrofilm

Abstract

Purpose. The purpose of this paper is to present appraisal models of visual material printed in the newspapers. Furthermore, the aim is to analyse aspects of its description and reformatting in the context of heritage institutions.

Methodology. The research presented in this paper was conducted on the sample of *Jastrebarske novine* (1964-1991) and based on the analysis of historical and contemporary contexts of the newspaper's creation and use. In addition, a quantitative and qualitative content analysis was conducted on the same sample.

Findings. Visual material and elements of graphic design in the newspapers are important from the perspective of their content and are often inseparable from the textual parts of the articles. The societal and political discourses of the visual material printed in *Jastrebarske novine* is of less importance compared to their significance as the resources for better comprehension of local history and everyday life. When reformatting newspapers in which visual contributions are valued as significant, it is necessary to take into consideration the visual elements.

Originality. This paper validates the need to appraise individual newspapers in their historical and contemporary context and from the perspective of their visual material. Moreover, the reformatting methods are examined, and emphasis put on the importance of inductive and analytical approach during conversion to other media. According to our current knowledge, this paper for the first time presents a content analysis of visual material in the newspapers based on a contextual analysis of a local newspaper and from the perspective of reformatting policies and practices.

Keywords: digitisation; *Jastrebarske novine*; microfilm; photography

1. Uvod

Počeci ljudske neverbalne komunikacije ostvareni su u slikama u obliku spiljskih crteža. Magijska značenja koja su pripisivana slikovnim izrazima zamijenili su njihovi informacijski potencijali. Fokus ovoga rada usmjeren je na

vrednovanje informacijskih potencijala fotografija objavljenih u novinama, povijesno značajnom mediju masovne komunikacije. Svrha ovoga rada jest razmotriti ulogu fotografije u sadržaju novina te problematizirati poteškoće kod opisa slikovnog sadržaja u novinama i trenutnim metodama njegova preformatiranja. Naime sliku i tekst čitamo na različite načine, njihove kvalitete zamjećujemo i ocjenjujemo kroz različite kognitivne procese, a naposljetku slikovni sadržaj prilikom opisa novina u knjižničnim katalozima ima drugačiji status u odnosu na tekstualne priloge. S obzirom na to da su iz bibliografske perspektive novinske fotografije tek sastavnice određenog naslova, njihova obrada i daljnji tijek zaštite uvjetovan je prvenstveno čitljivošću teksta. Međutim slika je također određena vrsta informacije, baš kao i tekst. Prema *Zakonu o medijima* (2004) u kategoriju informacija ubrajaju se podatak, tekst, fotografija, crtež, karikatura, film, usmeno izvješće, vrijednosni sud ili drugi prilog objavljen u mediju. Suvremeno digitalno okruženje i svijet društvenih mreža izjednačili su važnost različitih vrsta medijskog sadržaja. Kao medij masovne komunikacije novine su izvor vijesti, aktualnih informacija. U kontekstu baštinskih ustanova i raznovrsnih historiografskih istraživanja, novine su izniman povijesni izvor (Jurić, 2009) kojemu fotografski prilozi samo podižu razinu vjerodostojnosti (Hrnjić, 2007). U ovom radu preispituje se uloga slikovnog sadržaja u novinama, njegov opis i odgovarajuće metode preformatiranja. Kao uzorak analize izabrane su *Jastrebarske novine*. One su tipski primjer lokalnog novinskog izdavaštva, financiranog iz općinskog proračuna, a kroz koje dominiraju politički stavovi Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske u čijem su nakladništvu novine tiskane. *Jastrebarske novine* izlazile su u drugoj polovini 20. stoljeća, što znači da se zakoni o autorskom pravu primjenjuju na njihov sadržaj te da vjerojatno neće biti među prioritetima za digitalizaciju s obzirom na to da automatski javna dostupnost nije moguća bez prethodnih rješavanja autorsko-pravnih odnosa. U razdoblju izlaženja *Jastrebarskih novina* novinska fotografija postala je ravnopravna tekstualnim priložima kao posljedica sve dostupnijih fotoaparata i jednostavnijeg tiskanja fotografija u novinama. Kao još jednu tipičnu odliku *Jastrebarskih novina*, zbog koje su izabrane kao uzorak za istraživanje, valja navesti i iznimno lošu kvalitetu novinskog papira koji ubrzano propada i boje koja blijedi, a što se najviše primjećuje upravo na fotografijama. Stoga je vrednovanje slikovnog sadržaja i njegov prijenos na drugi medij u svrhu zaštite, ali i trajne dostupnosti, važan aspekt kako *Jastrebarskih novina* tako i drugih novina sličnih odlika.

U prvom dijelu rada predstavljen je teorijski okvir za istraživanje teme koja je u fokusu autorskog zanimanja. U drugom dijelu izložena je metodologija provedenog istraživanja, rezultati analize povijesnog i suvremenog konteksta izlaženja i korištenja novina te rezultati kvantitativne i kvalitativne analize slikovnog sadržaja. Treći dio rada donosi raspravu i sugerira zaključke.

2. Slika kao informacija

2.1. Kulturna i informacijska vrijednost novinske fotografije

Uloga slike i dominacija vizualnog u suvremenom društvu razvidna je letimičnim pogledom na bilo koji medij masovnih komunikacija, uključujući i društvene mreže. Slika dominira tekстом, simbolizira i konotira, osigurava pažnju čitatelja. Gisèle Freund (1974) postavlja teorijski okvir unutar kojeg je moguće fotografiju promatrati kao zrcalo društvenih politika, kao sredstvo umjetničke interpretacije, alat društveno-političkog angažmana i samodostatnu baštinsku vrijednost. Fotografija je dugo smatrana objektivnim prikazom neke stvarnosti. Usporedno s razvojem postmodernističke kritičke misli u društvenim i humanističkim znanostima raslo je i zanimanje za fotografiju kao informacijski medij i preispitivanje vjerovanja u mogućnost objektivne vizualne refleksije nekog događaja. Čak i ako se fotografija naknadno ne krivotvori u fizičkom obliku, sasvim je moguće da je sama scena namještena i prikazana kao trenutna i slučajna, a što su do sada pokazala brojna istraživanja na temu postavljanja scena ratnih fotografa još u vrijeme američkog građanskog rata.¹ Fotografija nije apsolutno objektivni dokument. Na primjeru *Jastrebarskih novina* vidimo jasnu političko-društvenu propagandu Socijalističkog saveza radnog naroda općine Jastrebarsko kroz tekst i sliku. Međutim, s obzirom na lokalni karakter novina, razvidni su i drugi prilozi kojima se slikovno dokumentira svakodnevnica Jastrebarskog i okolnih mjesta te prizori poput izloga trgovine ili unutrašnjosti gostionice, koji često zbog svog trivijalnog karaktera ne bi ostali sačuvani da nisu objavljeni u novinama. Prije šire uporabe digitalnih aparata i skenera, Vilém Flusser (1983) objavljuje *Filozofiju fotografije*. S obzirom na sveprisutnost fotografije u ondašnjim masovnim medijima, fotografiju razmatra kao informaciju koju je moguće, zahvaljujući jednostavnoj reprodukciji koja omogućava distribuciju, prenijeti u bezbrojne kontekste. Flusser (2007: 79) označuje negativ kao prototip, a sve preslike kao stereotipove te u tom kontekstu niječe status originala takvim derivatima. Zaključuje da vrijednost fotografije ne proizlazi iz njezine materije, predmetnosti, nego informacije na njezinoj površini. S odmakom od gotovo pola stoljeća te iz perspektive baštinskih ustanova kojima su zbirke fotografija (mahom pozitiva, Flusserovih stereotipova) područja približavanja i dijeljenja interesa, vidimo da fotografija i kao pozitiv postaje sve značajnija kulturna baština.

Osvrćući se na ulogu fotografije u novinama, Flusser (2007: 93) navodi:

„Tekstovi su tijekom povijesti objašnjavali slike, a sada fotografije ilustriraju članke. Romanički kapiteli bili su u službi biblijskih tekstova, dok su novinski članci u službi fotografija.“

¹ Vidjeti više na https://www.moma.org/learn/moma_learning/alexander-gardner-home-of-a-rebel-sharphooter-gettysburg-from-gardners-photographic-sketchbook-of-the-war-1865/

U hrvatskom povijesnom medijskom kontekstu interes za „slikovne informacije“, kako ih naziva B. Novak (2005:73), potaknuo je nakladnike da u novine i časopise početkom 20. stoljeća uvrste više slikovnih priloga. Uloga fotografija u novinama i općenito slikovnog sadržaja velika je. Međutim kada se novinama pristupi kao knjižničnom resursu koji prolazi procese obrade, opisa, pa i zaštitnih snimanja, postavljaju se pitanja koliko smo svjesni svih odlika novinske fotografije i potrebe različitog pristupa u odnosu prema građi koja sadrži isključivo tekstualne informacije?

2.2. Naličje autorskih prava

U predinternetsko doba, približno u vremenu izlaženja *Jastrebarskih novina*, objavljeni su značajni radovi čiji autori razmatraju fotografiju kroz različite aspekte njene prisutnosti u društvu i medijima. U knjizi *Fotografija i društvo* G. Freund (1974), između ostalog, razmatra moralna autorska prava fotografa te na primjeru francuskih iskustava i sudskih epiloga raznovrsnih tužbi nakladnika i građana protiv fotografa i fotografa protiv nakladnika otvara problematiku s kojom se susrećemo svakodnevno i sve smo je svjesniji iz perspektive poslovanja baštinskih ustanova (Freund 1981).

Na primjeru *Jastrebarskih novina* i fotografija ispod kojih su fotografi potpisani kao autori, moguće je shvatiti da iz tog rakursa novine i potpisana legenda ispod slikovnog priloga služe kao svojevrsni dokaz autorskog prava. Fotografije iz *Jastrebarskih novina*, danas sačuvane u privatnim zbirinama, tako mogu pronaći svoga autora i njegovog imovinsko-pravnog sljednika. Freund (1981: 161) otvara i pitanje apsolutne vjerodostojnosti fotografskih prikaza i jednostavno napominje kako se fotografije mogu relativno lako krivotvoriti. Fotografije objavljivane u *Jastrebarskim novinama* i danas sačuvane u privatnim zbirinama jasno oslikavaju važnost predmetnosti i s njom povezanih autorskih prava. Vlasništvo nad fotografijom kao predmetom danas je itekako bitno, a predmetu se nerijetko pridaje magijsko značenje, pogotovo prilikom izbora njegove prezentacije kao fizičke pojavnosti. Preslika, čak niti kao faksimil, ne može u potpunosti zamijeniti original, prvenstveno u kontekstu individualnog povezivanja s predmetom baštine (Štefanac, 2018). Stoga ne začuđuje kontinuirano čuvanje pozitiva u privatnim (ali i javnim) zbirinama unatoč digitaliziranim surogatima i troškovima osiguravanja primjerenih uvjeta osjetljivim pozitivima i negativima.

2.3. Snimanja novina u svrhu zaštite i povećanja dostupnosti

Dominacija slike nad tekstem primjećuje se posljednjih desetljeća u gotovo svim oblicima komunikacije, a posebno u masovnim (elektroničkim) medijima. Slika i tekst u novinama zamijenili su svoje uloge. To je omogućio razvoj tehnolo-

gije i to prvenstveno fotografskih kamera koje su postale dostupne široj populaciji i tehnologije tiska kojim se, baš u razdoblju izlaženja *Jastrebarskih novina*, sve uspješnije tiskaju fotografije kao slikovni prilozi u različitim publikacijama. Novine su ipak specifična vrsta publikacije, čiji je vijek trajanja bio određen aktualnošću vijesti koje su prenosile. Otisnute su na roto papiru, novinskom papiru slabe kvalitete, što predstavlja izazov njihovoj dugotrajnoj zaštiti. Takav papir degradira brzinom koja ovisi o uvjetima čuvanja i korištenja. Milčić Trajbar (2002: 301) kao glavne razloge propadanja novina uopće navodi lošu kvalitetu papira, povećanje zagađenosti koja utječe na povećanje kiselosti papira, neodgovarajuću pohranu te posebno naglašava izrazito negativne utjecaje njihovog korištenja.

Pohranjene u baštinskim ustanovama, novine danas služe raznovrsnim korisnicima za različita istraživanja. Njihov je informacijski potencijal izniman, ali uključuje i sliku i tekst. Rijetko izdanje staro nekoliko stoljeća danas se vrednuje više u odnosu na industrijski proizvedenu građu trenutačno dostupnu u mnogo primjeraka. Imajući na umu ubrzano propadanje novinskog papira i tintu koja blijedi, fotografije kao sastavnice novina više neće biti moguće „pročitati“ niti opisati kada se za to ukaže potreba. Njihova zaštita snimanjem na drugom mediju jasan je prioritet. Termini reformatiranje/preformatiranje odgovaraju engleskoj inačici *reformatting* koja se koristi u anglo-američkom knjižničnom (Foot, 2013) i arhivskom kontekstu (Patrick-Burns, 2015), većinom u kontekstu zaštite građe. U hrvatskom kontekstu, termin „reformatiranje“ upotrijebljen je u *Pravilniku o evidencijama u arhivima* (2002) odnosno „preformatiranje“ u stručnoj literaturi knjižničarske provenijencije koja obrađuje različite aspekte zaštite građe (Hasenay et al., 2011). U suvremeno digitalno doba koje obilježuju značajni pothvati digitalizacije, uz termin „reformatiranje“ često se istoznačno koriste izrazi „prijenos na drugi medij“ ili „prijenos u drugi oblik“ (Skoko, Marić Tokić i Ledić, 2020). U *Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima* iz 2018. godine koristi se pojam „pretvorba u drugi oblik“. Pojmovi format, oblik i medij u digitalnom kontekstu imaju različito značenje u odnosu na koncept „reformatiranja“ koji se upotrebljava još od vremena dominacije analognih tehnologija. Različite metode preformatiranja novina na nove medije Miličić Trajbar definira kao mjere zaštite građe, slično kao i M. Krtalić (2008). S. Lebinac i A. Filipeti (2017: 245) naglašavaju nužnost zaštite novina njihovom pohranom na drugi medij, mikrofilm, navodeći: „Prema izgledu novina (pretežno tamni tekst na svijetloj podlozi) crno-bijeli mikrofilm sasvim je dovoljan da obuhvati sadržaj originala“. Preferirajući mikrofilm zbog njegove dokazane trajnosti kao medij pogodan za preformatiranje novina u svrhu zaštite i korištenja, Lebinac i Filipeti pod zaštitom intelektualnog sadržaja novina imaju na umu uglavnom tekstualni sadržaj, koji je dominirao u novinama 19. stoljeća. Razlučivost teksta na mikrofilmu smatraju zadovoljavajućom. S druge strane, K. Terry (2009) sagledava novinske fotografije kao sadržaj koji će mikrofilmiranjem izgubiti na kvaliteti te zaključuje da neizbježno dolazi do manipulacije i promjene

prilikom bilo kojeg preformatiranja, pri čemu je cilj da se manipulira što je manje moguće u odnosu na tzv. master sliku, bila ona analogna ili digitalna. Uz brojne prednosti mikrofilma postoje i njegovi nedostaci. Prema Krtalić (2008), to su prvenstveno poteškoće pri korištenju uslijed nemogućnosti pretraživanja i nužnosti korištenja mikrofilmskih čitača te smanjenju kvalitete naknadnih kopija. Zaštita novina snimanjem prvenstveno na mikrofilm, koji je onda moguće dalje skenirati, proizlazi iz IFLA-inih *Smjernica za zaštitu novina mikrofilmiranjem* iz 1996. u kojima se predmnijeva da mikrofilm može adekvatno zamijeniti original.

Programi zaštite novina masovnim mikrofilmiranjem započeli su kada digitalne tehnologije nisu bile razvijene i dostupne kao što su danas. U isto je vrijeme tekst imao znatno veću ulogu i bio je zastupljeniji u novinama u odnosu na slikovne priloge. Razvojem analognih i digitalnih kamera i njihovom povećanom dostupnošću te tehnološkim napretkom u tiskarskoj industriji, slikovne priloge bilo je moguće znatno lakše i kvalitetnije otisnuti. Fotografije su postale sve važniji dijelovi sadržaja u novinama, često otisnute preko sredine lista. Dodatno se grafičko oblikovanje novina sve češće oslanjalo na element boje. Mikrofilmiranje novina s mnoštvom fotografskih priloga stoga nije kvalitetno rješenje, već je potrebno digitalizirati izvornik, i to po mogućnosti onaj primjerak čiji papir još nije znatno degradirao niti je tinta izbljedjela. U kontekstu novina, slika i tekst često su izravno povezani i nadopunjuju se, stoga djelomična digitalizacija fotografija iz novina također ne može biti kvalitetno rješenje.

U hrvatskom kontekstu novine su pristizale u knjižnice najčešće kao obvezni primjerak, a poradi sigurnijeg i lakšeg rukovanja često su se uvezivale. Pri uvezivanju fokus je bio usmjeren na tekstualni sadržaj, pa su i fotografije otisnute preko sredine lista često uvezane tako da su „nečitljive“. Pri bilo kakvom snimanju one ostaju nečitljive, i to zbog načina opremanja zaštitnim uvezom.

Uvriježena tradicionalna praksa masovnog mikrofilmiranja novina u svrhu zaštite usredotočena je na tekst i čitljivost teksta. S druge strane čitljivost fotografije, zbog fizičkih obilježja novina, mikrofilmiranjem značajno gubi na kvaliteti. Takve primjerke nužno je digitalizirati iz izvornika ako je slikovni sadržaj vrednovan kao značajan i prepoznat kao važan element publikacije.

2. 4. Opis serijskih publikacija

Serijske publikacije u knjižnicama opisane su sukladno standardu *ISBD(CR): međunarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacija i druge neomeđene građe* koji predviđa mogućnost opisivanja ilustracija. Isti je zamijenjen objedinjenim izdanjem ISBD-a od 2011. u kojem se ne posvećuje detaljnija pozornost sastavnicama. Početkom 2022. godine novo izdanje ISBD-a prolazi kroz proces usvajanja u IFLA-i, a upravo bi se njime trebalo detaljnije definirati opise sastavnica u serijskim publikacijama. Međutim izrada takvih detaljnih opisa u svakod-

nevnoj praksi malokad je realna. S druge strane pojedine sastavnice drugih vrsta građe kao što su npr. iluminacije, inicijali, pečati, tiskarski znakovi, vodeni znakovi, grafički listovi i drugo, danas se sve više opisuju u baštinskim ustanovama jer su prepoznati i vrednovani kao važni elementi jedinice građe.

3. Istraživanje

3.1. *Jastrebarske novine u povijesnom i suvremenom kontekstu: analiza konteksta*

Jastrebarske novine izlazile su od 1964. do 1991. godine u Jastrebarskom, s nekoliko godina prekida. Tijekom izlaženja novine su u stvarnosti promijenile dva izdavača; Narodno sveučilište Jastrebarsko i RTV Jaska. Sjedište uredništva bilo je u Narodnom sveučilištu Jastrebarsko, tadašnjem centru kulturne djelatnosti Jastrebarskog i okolice.² Paralelno s počecima izdavanja *Jastrebarskih novina* u sklopu Narodnog sveučilišta djeluju Narodna knjižnica i čitaonica Jastrebarsko (od 1964.) i Zavičajni muzej Jastrebarsko (od 1965., ali tek 2020. osnovan kao samostalna ustanova). Kontekst u kojem djeluju te lokalne novine iznimno je značajan jer neposredno određuje sudbinu tiskanih primjeraka novina i tekstualnih i slikovnih materijala objavljivanih u istima. Gotovo cijelo vrijeme izlaženja novine nose podnaslov *Glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda općine Jastrebarsko*.³ Socijalistički savez radnog naroda (SSRN) bio je jedna od najvećih društveno-političkih organizacija u tadašnjoj socijalističkoj Jugoslaviji, pa i novine koje su izdavali kao svoje glasilo odražavaju politički kontekst, te pri analizi bilo kojeg aspekta *Jastrebarskih novina* treba imati na umu unaprijed zadane narative i političko-propagandne poruke koje se u riječi i slici isprepliću s lokalnim vijestima iz svakodnevice. Poslovna dokumentacija nastala radom Uređivačkog odbora *Jastrebarskih novina* bila je (djelomično) pohranjena u pismohranu Narodnog sveučilišta koje formalno prestaje postojati 1995. godine, kada njegovu ulogu preuzima novoosnovani Centar za kulturu Jastrebarsko.

Glavni urednik novina ujedno je bio i na čelu Narodnog sveučilišta Jastrebarsko. Najduže je na toj funkciji bio Đuro Ringel (od 1964. do 1972.). Drugi glavni urednici i vršitelji dužnosti bili su Tomica Rašić, Damir Severinac, Rajko Šimić, Mirko Sečen, Dragica Cvetan i Zlatko Gustetić. Urednici često preuzimaju ulogu novinara i fotoreportera pa njihova imena ili inicijale nalazimo otisnute uz članke i slikovne priloge. *Jastrebarske novine* tiskale su se od 1964. do 1976. godine u tiskari A.G. Matoš iz Samobora, a od br. 7/8 1976. godine u tiskari Novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće Vjesnik. Počevši od broja 223 iz 1991. godine novine je tiskala Hrvatska tiskara d.o.o. Informacije o tiskarama u kontekstu ovog

² Vidjeti više na <https://www.czk-jastrebarsko.hr/povijest/>

³ Na broju 221 iz travnja 1990. godine podnaslov se više ne pojavljuje.

rada također su važne s obzirom na novinski papir koji je korišten za tisak i raspoložive strojeve. Tiraža novina varirala je tijekom godina. Godine 1979. otisnuto je 3500 primjeraka⁴ po broju, a 1985. godine 3000 primjeraka.⁵

Prodavane su i u redovnoj pretplati, tako da se pojedini primjerci zasigurno mogu naći diljem svijeta jer su česti pretplatnici bili iseljenici. Svi primjerci *Jastrebarskih novina* sačuvani su u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu,⁶ u Znanstvenoj knjižnici u Zadru⁷ i Narodnoj biblioteci Srbije.⁸ Sukladno tadašnjim zakonskim aktima (tijekom izlaženja *Jastrebarskih novina* na snazi su bili *Zakon o bibliotekama* iz 1960. i njegove dopune te *Zakon o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama* iz 1973. i njegove dopune) i odlukama kojima se reguliralo postupanje s obveznim primjercima tijekom izlaženja *Jastrebarskih novina*, nakladnici su bili dužni dostaviti publikacije centralnim republičkim knjižnicama i drugim ustanovama u republici (Stipanov, 1997). S druge strane, uzimajući u obzir lokalni značaj novina, začuđuje da nisu sačuvane u lokalnim ustanovama u kulturi u većem opsegu.⁹ U Centru za kulturu Jastrebarsko, sljedniku Narodnog sveučilišta Jastrebarsko, nekadašnjeg izdavača *Jastrebarskih novina*, također nisu sačuvani primjerci novina, niti arhiv uredništva. Ni u gradivu sačuvanom u Državnom arhivu u Zagrebu (fondovi HR-DAZG- 0722 Općinski odbor Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske Jastrebarsko (1952.–1990.) i HR-DAZG-1264 Skupština općine Jastrebarsko) nema cjelovitih podataka o uredništvu novina. Iz samih *Jastrebarskih novina* saznajemo da je kod nakladnika postojao novinski arhiv fotodokumentacije¹⁰ s fotografijama koje su objavljivane u različitim brojevima. Fotografije i drugi slikovni prilozi iz *Jastrebarskih novina* danas se rado dijele i komentiraju na Facebook grupi „Jastrebarsko stare slike“¹¹ koju administrira unuk prvog urednika *Jastrebarskih novina*. Tako se izravno ulazi u suvremeni kontekst percepcije njihovog slikovnog sadržaja u lokalnoj zajednici. Bez izvornog konteksta objave, odnosno bez pregledavanja novina, nije moguće sa sigurnošću dokazati tko je autor fotografije koja se dijeli društvenim mrežama. Međutim, budući da

⁴ Jastrebarske novine, br. 5/6 od 20. lipnja 1979.

⁵ Jastrebarske novine br. 1, 1985.

⁶ Vidjeti https://katalog.nsk.hr/F/C5DQI2425QK6I9A3PSC68DB2KQC4PTQFRXC4BVM81TJ-TM89UY8-13938?func=full-set-set&set_number=102495&set_entry=000001&format=999

⁷ Vidjeti <http://161.53.142.7/cgi-bin/wero.cgi?p=100001&q=Jastrebarske&c=10030406583>

⁸ Vidjeti <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/15964162#fullhttps://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/nbs/52391436#full>

⁹ Zavičajni muzej Jastrebarsko nema sačuvane primjerke *Jastrebarskih novina*. (korespondencija putem elektroničke pošte, 3. prosinca 2021.). Narodna knjižnica i čitaonica Jastrebarsko ima sačuvane brojeve iz 1964. i 1965. godine u sklopu Zavičajne zbirke (korespondencija putem elektroničke pošte, 25. ožujka 2022.)

¹⁰ Vidjeti *Jastrebarske novine* br. 5 od 26. 6. 1979. rubriku „Iz naše fotodokumentacije“

¹¹ Vidjeti stranice Facebook grupe Jastrebarsko stare slike: <https://www.facebook.com/jastrebarsko.stareslike/>

fotografije često nisu bile niti izvorno atribuirane, rasprava o autorskim pravima pojedine fotografije teško je izvediva bez dodatne dokumentacije i arhivskog gradiva.

Slikovni prilozi u *Jastrebarskim novinama* često nisu atribuirani, ali prateći fotografije kroz niz brojeva ipak moguće je zaključiti da su 1960.–1970. godine fotografske priloge potpisivali Ivan Srebrnić, Foto Vlasisavljević, Dragutin Efinger, Zlatko Matijević, M. Kekić, Ivan Orešković. Od 1970. do 1980. godine fotografi su bili Zvonimir Lončarić, Želimir Borzan, Emil i Igor Vlasisavljević, Čedo Jakšić i Damir Severinac. Od 1980. godine do kraja izlaženja fotografije potpisuju Čedo Jakšić, Marijan Kufrin, Ivica Krčelić, Dražen Breitenfeld, Željko Pajvor, N. Krljan, Dražen Kopač, Ivica Tadić i drugi. Karikature Ivica Tadića javljaju se u pojedinim brojevima tijekom svih 27 godina izlaženja novina. Točan angažman fotografa, a time i vjerodostojno pripisivanje autorskih prava, bilo bi moguće potvrditi i analizirati kroz arhivsko gradivo nastalo radom Uređivačkog odbora novina, koje nažalost, prema trenutno dostupnim podacima, nije sačuvano u javnoj ustanovi. Kao što su fotografije objavljivane u *Jastrebarskim novinama* većinom sačuvane u privatnim obiteljskim zbirkama i, eventualno, u Zavičajnoj zbirci Narodne knjižnice i čitaonice koja je još u obradi, moguće je da se s vremenom utvrdi da je i poslovna dokumentacija iz uredništva također sačuvana u privatnom vlasništvu. Formalni nasljednik *Jastrebarskih novina* jest tvrtka Radio Jaska d.o.o. kod koje je sačuvan manji dio gradiva. Povijesni i suvremeni kontekst *Jastrebarskih novina* određen je dakle njihovom sačuvanošću i dostupnošću u fondovima javnih ustanova te stvarnim vrednovanjem i korištenjem dijelova sadržaja u lokalnoj zajednici korisnika i istraživača.

3.2. Metodologija

Razmišljanja o odgovarajućem izboru metoda istraživanja različitih aspekata slikovnog sadržaja u *Jastrebarskim novinama* bila su usmjerena razmatranjima Augusta Pieronia (2012) prema kojemu „(Z)načenja postoje jedino kada je jezik kodiran, rezultati indeksirani i tezaursi mogući: što nije slučaj s fotografijom“. Pieroni nabraja elemente koje smatra bitnim kod razumijevanja fotografija: vidljiv sadržaj (identifikacija, denotacije), namjerna referencijalnost (aluzije, simbolizacije), retorika (varijacije, konotacije), teme (ponavljajuće slike, opsesije), mjesto/bivanje na lokaciji, glumljenje/predstavljanje, oblici/procedure, identitet/odnosi, trajanje/momenti, nevjerojatno/uznemirujuće, implikacije („punctum“, neograničena semioza) te stvaranje značenja. Pieronijeva metoda razumijevanja elemenata sadržaja fotografija poslužila je kao vodilja u određivanju i razumijevanju značenja sadržaja fotografija i usmjerila je prema induktivnoj analizi.

Vodeći se tim idejama, postalo je jasno da je nužno oblikovati istraživanje koje će uključivati kvantitativan i kvalitativan pristup te biti utemeljeno na analizi povijesnog i suvremenog konteksta objekta istraživanja.

Polazišna istraživačka pitanja bila su:

IP1: Kolika je zastupljenost slikovnih priloga u odnosu na tekstualni sadržaj u kontekstu cijelog naslova novina?

IP2: Koji su drugi grafički elementi oblikovanja značajni za ustanoviti kod analize novina?

IP3: Koji je sadržaj prikazan na slikovnim priložima u kontekstu cijelog naslova? i

IP4: Koliki je značaj slikovnih priloga u *Jastrebarskim novinama*?

Prvom pitanju pristupljeno je analizom kvantitativnih podataka, a IP2 do IP4 analizirani su kvalitativnim tematskim kodiranjem.

Kvantitativni i kvalitativni podaci zabilježeni su u radnu bazu podataka koja se inače koristi prilikom pregleda novina u pripremi za zaštitna snimanja u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.¹² Kvantitativni podaci iz baze podataka preuzeti su nizom upita za pojedini sveščić kroz cijeli naslov: na koliko se stranica pojavljuju slikovni prilozima te koliko stranica ima istaknuta grafička obilježja. Cilj tih upita bio je utvrditi distribuciju fotografija i bitnih grafičkih obilježja kroz cijeli naslov novina. Rezultat je točan broj stranica u novinama koje sadrže slikovni sadržaj, a u svrhu utvrđivanja statističke prisutnosti slike u novinama. Kao važna grafička obilježja određeni su prisutnost boje, smještaj slikovnog priloga preko cijelog arka te postojanje fotografija i ilustracija, npr. karikatura. Kvalitativni pristup sastojao se u označavanju slikovnih elemenata u novinama putem kodova te tumačenjem istih u odnosu na kontekst cijelog naslova i vrednovanje značaja slikovnih priloga. Kao informacijska osnova preuzete su legende slikovnih priloga (prvenstveno fotografija) koje su tretirane kao naslovi. U slučajevima kada fotografija nije imala svoju legendu, označena je opisnim, varijantnim naslovom koji je nastojao obuhvatiti sve važne vizualne elemente na fotografiji. Kvalitativni podaci zabilježeni prilikom pregleda novina u bazi podataka kopirani su u Excel tablice te potom učitani u Qualcoder,¹³ program otvorenog pristupa namijenjen obradi kvalitativnih podataka. Deskriptivno kodiranje provedeno na navedenom uzorku legendi i opisnih naslova slikovnih priloga sažima riječ ili kratki izraz u temu koja obilježava odlomak kvalitativnih podataka (cf. Saldaña, 2013). Naslovi fotografija u sebi sadržavaju pojmove koje je bilo moguće istovremeno označi-

¹² Autor baze podataka i elemenata i procedure opisa građe u pripremi za zaštitna snimanja u procesu Zaštitna snimanja i izrada preslika Odjela zaštita i pohrana Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu jest Silvio Lebinac.

¹³ Qualcoder 2.9 djelo je australskog znanstvenika Colina Curtaina.

ti s više različitih kodova. Naprimjer, fotografija koja prikazuje priredbu kulturno-umjetničkog društva na ulicama Jastrebarskog može biti označena kodovima „kulturno-umjetnička društva“, „Jastrebarsko“, „eksterijeri“, „spomenici kulture“, „poznate osobe“ i drugo. Takva je analiza izrazito induktivnog karaktera, novi se kodovi otvaraju kako analiza napreduje.

Kodiranje je provođeno kao induktivno linearno kodiranje. Točnije, slijedio se proces analize podataka koji opisuju Michael Williams i Tammi Moser (2019: 47): prikupljanje podataka i analiza – otvoreno kodiranje – aksijalno kodiranje – selektivno kodiranje – razvoj teorije – stvaranje značenja. Nakon završetka kodiranja stvoreni kodovi okupljeni su u kategorije koje apstrahiraju slikovni sadržaj kroz cijeli naslov. Iako je tom metodom moguće ponoviti provedeno istraživanje, valja imati na umu da svako kvalitativno istraživanje ovisi o kontekstu u kojem se provodi, o umijeću istraživača i razumijevanju istraživačkih pitanja.

3.3. Rezultati kvantitativne i kvalitativne analize slikovnog informacijskog sadržaja

3.3.1. Rezultati kvantitativne analize

Jastrebarske novine broje ukupno 2099 stranica. Svaki broj u naslovu sadrži fotografije, a u nekim se brojevima dodatno javlja slikovni sadržaj druge vrste poput, npr. karikatura. Slikovni sadržaj javlja se na ukupno 383 stranice. Na ukupno 127 stranica prisutna je boja bilo da su dijelovi teksta, slike bilo drugi elementi grafičkog oblikovanja otisnuti u boji. Za vizualni dojam prilikom čitanja, a presudno za prijenos sadržaja na drugi medij, važno je primijetiti da su u nekim brojevima slikovni prilozi otisnuti preko cijelog lista, na dvije stranice.

3.3.2. Rezultati kvalitativne analize

Kroz prisutnost rubrika „U slici i riječi“, „Foto-bilješke“ „Jastrebarsko nekad i danas“ razvidna je uloga fotografija. U grafičkom oblikovanju, slika i tekst vizualno su ovisni, a važan je i položaj fotografije uz tekst (Diemer, 2009). Na istom je tragu bio Uređivački odbor *Jastrebarskih novina* koji u broju 193 iz 1985. godine objavljuje da je osuvremenjen dizajn te da je posebna pažnja posvećena vizualnom aspektu oblikovanja sadržaja, kao i da je za te aktivnosti angažirana stručna pomoć akademskog kipara Radivoja Jovičića. Na važnosti je dobio i vizualni aspekt oblikovanja sadržaja te je grafičko uređivanje koncipirano kao ključan dio stvaranja krajnjeg proizvoda.

Fotografije *Jastrebarskih novina* sadržajno su izrazito raznolike. Kroz induktivnu analizu kreirano je ukupno 20 kodova čiji se sadržaj nerijetko preklapa. Kôd „mjesto (eksterijeri)“ ima frekvenciju od 177 ponavljanja, što je indikativno za daljnje vrednovanje i razumijevanje važnosti fotografskih priloga: fotografije Ja-

strebarskog i okolnih mjesta dokumentiraju eksterijere, što je značajno za lokalnu povijest i sadašnjost. Prilikom kodiranja ukupno je obilježeno 1153 pojmova na uzorku od 4553 riječi. Slika 1 donosi pregled 20 kodova grupiranih u dvije kategorije: svakodnevni život i politička propaganda.

Category: Svakodnevni život, Frequency: 960

--Code: mjesta (eksterijeri), Frequency: 177

--Code: izgradnja cesta, vodovoda i komunalnih objekata, Frequency: 83

--Code: sport, Frequency: 79

--Code: ustanove, institucije, domovi, Frequency: 77

--Code: trgovine i ugostiteljski objekti, Frequency: 74

--Code: tvornice i industrijski pogoni, Frequency: 64

--Code: razno, Frequency: 48

--Code: poznate osobe, Frequency: 45

--Code: škole, Frequency: 45

--Code: KUD-ovi, glazbeni sastavi, Frequency: 43

--Code: kulturna događanja, Frequency: 43

--Code: spomenici kulture, Frequency: 43

--Code: izletišta, Frequency: 35

--Code: poljoprivreda, ribnjačarstvo, Frequency: 33

--Code: vatrogastvo, Frequency: 28

--Code: priroda i krajolici, Frequency: 27

--Code: stanovanje, Frequency: 16

Category: Politička propaganda, Frequency: 193

--Code: društveno-politička događanja, Frequency: 120

--Code: NOB, Frequency: 39

--Code: političke skupštine, konferencije i sastanci, Frequency: 34

Slika 1. Broj ponavljanja kodova unutar kategorija

Jastrebarske novine donosile su vijesti iz Jastrebarskog, ali i drugih manjih mjesta i sredina koja su bila dijelom općine i koja su gravitirala Jastrebarskom. Trivijalne scene, poput unutrašnjosti trgovine prehrambenim proizvodima ili lokalne žumberačke gostionice, danas predstavljaju zanimljive povijesne bilješke. One, u kombinaciji s tekstom koji prati slikovni prilog, postaju izvori za raznovrsne osvrtne i analize društvene svakodnevice Jastrebarskog i okolice od 1964. do 1991. godine. Fotografije koje prikazuju komunalne radove, izgradnju cestovne infrastrukture, školske priredbe, otvorenja izložbi i drugo, ujedno prikazuju i promjene na prirodnim i urbanim krajolicima.

Na primjeru sadržaja označenog kodom „poljoprivreda i ribnjačarstvo“ vidi se raznolikost vizualnog sadržaja unutar usko definiranog tematskog koda, razina detalja i zastupljenost sadržaja o manjim sredinama koje su gravitirale Jastrebarskom (slika 2).

Ribnjačarstvo Zdenčina u Cmoj Mlaci; Prije žetve; Plešivičko-okička zadruga; Iz vinarskog podruma Desinec; Žetva na ekonomiji "Sljemena" u Cvetkoviću; Urod ekonomije "Sljemena" u Donjoj Kupčini; Teška mehanizacija na izgradnji ribnjaka u Pisarovini; Kooperanti Sljemena iz Stankova; Poljoprivredna smotra općine; Preradamik M. Severinca u Volavju; Berba u "Sljemenu"; "Agrokombinat" berba kukuruza; Tovilište teladi u Rakitovici; Radna akcija na poribljavanju; Ribnjaci u Pisarovini; "Agrokombinat" u Cvetkoviću; Poljoprivreda Domagović; Berba kukuruza; Zborovanje proizvođača kukuruza "Klubova 100"; Lovci žumberačkog kraja; Spuštanje drva samaricama; Proljetno oranje; Berba jabuka u rasadniku "Jaska vina"; Komasacija kupinečkih polja i hidromeliracijski radovi; Ribari; Ribnjaci u Pisarovini; Otkup grožđa u Dragovanjšćaku; Ribnjačarstvo Pisarovina i Crna Mlaka; Ribnjak Cma Mlaka; Otkup krumpira; Prizori iz seoskog života Slavetić; Berba krumpira

Slika 2. Sadržaj označen kodom „poljoprivreda i ribnjačarstvo“

Fotografije objavljene u *Jastrebarskim novinama* uključuju gotovo sve vrste novinske fotografije: dokumentarna fotografija, žanr-scene, portreti, sportske scene, reportaže i propagandne fotografije, što je obrazac koji se ponavlja kroz mnoge lokalne novine.

Kao što je naznačeno, s obzirom na to da su *Jastrebarske novine* bile glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda općine Jastrebarsko, jasna je njihova uloga u propagandi ideja socijalizma i Komunističke partije Hrvatske. Njihov službeni kontekst važan je element koji je potrebno uzeti u obzir prilikom analize njihovog sadržaja. Prilikom kodiranja, iz perspektive političkog diskursa, a na temelju osnovnog vizualnog sadržaja fotografija, određena su tri koda: „društveno-politička događanja“, „NOB“ (odnosno Narodno oslobodilačka borba) i „političke skupštine, konferencije i sastanci“ (slika 1). Potom su ti kodovi okupljeni pod kategorijom „politička propaganda“, a preostalih 17 u kategoriju „svakodnevn život“. Kategorija „politička propaganda“ uključuje ukupno 193 koda, a „svakodnevn život“ čak 960, što je jasna indikacija da, iako novine nastaju unutar određene političke retorike, političke teme nemaju primat u vizualnom sadržajnom kontekstu novina.

3.4. Rasprava i zaključci

Fotografski prilozi bilo povezani s tekstem bilo kao samostalne foto-reportaže, iznimno su važni kako za razumijevanje stvaranja *Jastrebarskih novina* kao lokalnog glasila tako i za sekundarne, suvremene istraživačke namjene.

Prema trenutnim spoznajama, ovaj rad prvi put donosi sadržajnu analizu slikovnih priloga utemeljenu u kontekstualnoj analizi lokalnih novina te prikazuje kroz prizmu politika i praksi preformatiranja slikovnog sadržaja. Analizama vizualnog sadržaja *Jastrebarskih novina* dokazana je zastupljenost fotografskih priloga u novinama, njihova povezanost s tekstualnim sadržajem i drugim elementima grafičkog oblikovanja. Boja i smještaj slikovnog priloga na novinskom arku prepoznati su kao važni elementi grafičkog oblikovanja, ujedno presudni iz aspekta izbora vrste zaštitnih snimanja. Sadržajna analiza slikovnih priloga pokazala je raznolikost slikovnih sadržaja, njegov lokalni i regionalni značaj i političku usmjerenost, iako u znatno manjem opsegu u odnosu spram lokalne usmjerenosti. Prizori iz svakodnevnog života Jastrebarskog i okolnih mjesta prevladavaju u odnosu na prizore iz domene političke propagande. Analiza slikovnog sadržaja pokazala se kao postupak koji je potrebno proći zbog vrednovanja ne samo slikovnih priloga nego naslova novina u cjelini. Ako se analizom zaključi da slikovni priloci imaju značajan informacijski potencijal kao metodu preformatiranja, valjalo bi izabrati digitalizaciju umjesto mikrofilmiranja.

Kontekstualna analiza povijesti izlaženja *Jastrebarskih novina* omogućila je uvid u njihov ondašnji zavičajni društveni značaj, ali ujedno otkrila da su upravo slikovni priloci iz novina segmenti koji danas žive svoj novi život na društvenim mrežama i novu virtualnu prisutnost. Neočekivan uvid dobiven tijekom kontekstualne analize povezan je s pitanjem autorskih prava nad fotografijama iz novina. Ako je autor potpisan ispod fotografije, razumno je zaključiti da je ta osoba doista autor, ali bez sačuvane dokumentacije uredništva i njihove pismohrane ne možemo sa sigurnošću donijeti zaključke o statusu njihovih materijalnih prava i eventualnom prijenosu materijalnih prava na nakladnika. Takva situacija odražava se na suvremene potrebe ponovne objave fotografija u druge svrhe (dakle izvan konteksta novina, kao zasebnih informacijskih izvora), prilikom čega privatni imatelji kod kojih se pozitivni i/ili negativni nalaze često preuzimaju na sebe ulogu nositelja materijalnih prava i uvjetuju njihovo daljnje korištenje.

4. Zaključno

Polazišna hipoteza ovog istraživanja bila je da je informacijski potencijal fotografija u novinama velik, sadržajno raznolik te ga je potrebno dublje razumjeti i kvalitetnije vrednovati. *Jastrebarske novine* izabrane su kao primjer lokalnog glasila iz druge polovine 20. stoljeća, koje je mahom otisnuto na papiru lošije kvalitete i sačuvano u manjem broju primjeraka, a koje je još uvijek podliježe *Zakonu o autorskim i srodnim pravima*. Ustanova u kulturi slobodna je zaštitno snimiti te naslove, ali ne i javno objaviti njihove surogate bez prethodnog reguliranja pravnih odnosa između autora, nakladnika i/ili njihovih pravnih sljednika. Stoga će

takvi naslovi, s obzirom na to da njihova digitalizacija ne pretpostavlja opću dostupnost i javno korištenje na internetu, teže postati digitalizacijskim prioritetima.

Svaki broj novina sadrži fotografije i druge slikovne priloge (prvenstveno karikature) koji su često neraskidivo povezani s člancima. U grafičkom oblikovanju nerijetko su smještene centralno preko lista, što svakako utječe na snimanje sadržaja lista – teksta i slike. U kontekst *Jastrebarskih novina* i u njima objavljenih fotografija valja postaviti današnje korištenje fotografija na društvenim mrežama kao objekata komunikacije među članovima lokalne zajednice. Također, u isti kontekst valja postaviti i činjenicu da upravo legende pod fotografijama u novinama donose i ime autora/fotografa, stoga iste mogu poslužiti kao jedna od polazišnih točaka u rješavanju eventualnih prijepora oko autorskih prava na fotografije. Druga polazišna točka svakako bi bio arhiv fotodokumentacije i uredništva, međutim, prema trenutno dostupnim informacijama, to arhivsko gradivo nije sačuvano. Nadalje praksa mikrofilmiranja novina te skeniranje mikrofilma u svrhu izrade digitalnih kopija, u slučaju novina sa značajnim slikovnim priložima ili istaknutim grafičkim oblikovanjem, nije odgovarajuća metoda ni zaštite niti prezentacije. Odluci o načinu preformatiranja trebala bi prethoditi analiza slikovnog sadržaja novina te vrednovanje pojedinog naslova u kontekstu nastanka i korištenja. Iznesena preporuka temeljni je doprinos ovoga rada za praktičnu primjenu u baštinskim ustanovama koje snimaju novine u zaštitne svrhe. Ovu pretpostavku valjalo bi dodatno provjeriti sličnim analizama uz pomoć istog metodološkog pristupa na drugim primjerima novina, što se može postaviti kao preporuka za daljnja istraživanja.

ZAHVALE

Zahvaljujem kolegi Marku Saviću iz Centra za kulturu Jastrebarsko na podacima o statusu arhivskog gradiva Narodnog sveučilišta Jastrebarsko, koje je djelomično izlučeno 2019. godine sukladno preporukama nadležnog Državnog arhiva u Zagrebu. Također zahvaljujem dr. sc. Ani Vukadin i Silviu Lebincu na komentarima koji su pridonijeli razumijevanju složene problematike opisa serijskih publikacija i snimanja u svrhu zaštite.

LITERATURA

- Diemer, A. (2009). *The digitization impact of photography: a look at past, transitional and future roles*. [Citirano: 2022–03–22]. Dostupno na: <https://andiediemer.com/2009/11/30/the-digitization-impact-of-photography-a-look-at-past-transitional-and-future-roles/>
- Flusser, V. (2007). *Filozofija fotografije*. Zagreb: Scarabeus-naklada.

- Foot, M. (2013). *Preservation Advisory Centre: building a preservation policy*. Revised by Caroline Peach. London: British Library.
- Freund, G. (1981). *Fotografija i društvo*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Hasenay et al. (2011). Hasenay, D.; M. Krtalić; D. Babić; F. Delač; T. Grašić; i Z. Gvozdinović. Uloga ispitivanja stanja fonda u zaštiti knjižničnih zbirki. *Knjižničarstvo: glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje, 2007–2008*, 1/2: 83–95.
- Hrnjić, Z. (2007). Grafička opremljenost teksta kao element vjerodostojnosti dnevnih novina. U: S. Maletić (ur.). *Vjerodostojnost novina*. (Str. 193–207). Zagreb: ICEJ.
- IFLA. (1996). *Guidelines for newspaper preservation microfilming*. Compiled and edited under the auspices of the IFLA Round Table on Newspapers and the IFLA Section on Serial publication. The Hauge: IFLA.
- Jurić, M. (2009). Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti. *Libellarium*, 2, 2: 121–144.
Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/67047>
- Krtalić, M. (2008). Pristupi, metode i dostignuća u zaštiti novina. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 51, 1/4: 1–18. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/85647>
- Lebinac, S. i A. Filipeti. (2017). Uloga mikrofilma u zaštiti novina: iskustva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, 2/3: 241–263. Dostupno na <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/585>
- Milčić Trajbar, V. (2002). Zaštita starih novina na novim medijima. U: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja*. (Str. 299–308). Maribor: Pokrajinski arhiv.
- Novak, B. (2005). *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden Marketing: Tehnička knjiga.
- Patrick-Burns, J. (2015). Archives as artifacts: authenticity, preservation, and significant properties in microfilm and digital surrogates. *Provenance, Journal of the Society of Georgia Archivists* 33: 1. [Citirano: 2022–03–27].
Dostupno na: <https://digitalcommons.kennesaw.edu/provenance/vol33/iss1/9>
- Pieroni, A. (2012). Analysis and interpretation of the photographic work as foundations for its study and documentation. U: *Image e ricerca, atti del convegno. Ajuntament de Girona (Spagna), Novembre 2012*. [Citirano: 2022–03–22] Dostupno na: https://www.girona.cat/sgdap/docs/4041561pieroni_english.pdf
- Pravilnik o evidencijama u arhivima (2002). *Narodne novine* 90. [Citirano: 2022–03–27]. Dostupno na <https://narodne-novine.nn.hr/eli/sluzbeni/2002/90/1475>
- Saldaña, J. (2013). *The Coding manual for qualitative researchers*. Los Angeles, etc.: Sage.
- Stipanov, J. (1997). Stanje, problemi i perspektive obveznog primjerka u Hrvatskoj. *Knjižničarstvo: Glasnik Društva bibliotekara Slavonije i Baranje* 1, 1: 35–51. [Ci-

- tirano: 2022–03–22]. Dostupno na: http://nova.knjiznicarstvo.com.hr/wpcontent/uploads/2012/06/4_Stipanov_1997_1.pdf
- Skoko, I.; S. Marić Tokić i S. Ledić (2020). Utjecaj umrežena društva na knjižnice: digitalizacija knjižnične građe. *Mostariensisa: Časopis za društvene i humanističke znanosti*, 24, 1: 109–131. [Citirano: 2022–03–27]. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/251945#> <https://hrcak.srce.hr/file/366308>
- Štefanac, T. (2018). Use either original or surrogate records in museum exhibition: a case study. In: M. Willer, A. J. Gilliland and M. Tomić (eds). *Authority, provenance, authenticity, evidence: selected papers from the Conference and School Authority, Provenance, Authenticity, Evidence*. (Pp 145–167). Zadar: Sveučilište u Zadru. Dostupno na: <https://morepress.unizd.hr/books/press/catalog/book/46>
- Terry, K. (2009). The Digitization of historic newspapers on microfilm: the Kentucky experience. *Library Faculty and Staff Publications*. [Citirano: 2022–03–22]. Dostupno na: https://uknowledge.uky.edu/libraries_facpub/256
- Williams, M. and T. Moser (2019). The art of coding and thematic exploration in qualitative research. *International Management Review*, 15, 1: 45–55; 71–72. Dostupno na <https://www.proquest.com/scholarly-journals/art-coding-thematic-exploration-qualitative/docview/2210886420/se-2>
- Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (2018). *Narodne novine* 61/2018. Dostupno na <https://narodne-novine.nn.hr/eli/sluzbeni/2018/61/1265>
- Zakon o bibliotekama (1960). *Narodne novine* 3/1965, 8/1965, 1/1966.
- Zakon o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama (1973). *Narodne novine* 47/1986, 26/1993, 50/1995.
- Zakon o medijima (2004). *Narodne novine* 59/2004. Dostupno na: <https://narodne-novine.nn.hr/eli/sluzbeni/2004/59/1324>

Izvori:

- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. *Jastrebarske novine* od god.1, br. 1(1964) do god. 26, br. 225(1991).